

*НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ  
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗЛОЧИННОСТІ  
ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА*

*ІСТОРІЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ І  
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЙОГО ВИКОНАННЯ*

*Матеріали круглого столу*

*м. Харків, 14 грудня 2021 р.*

*Харків  
2021*

**Історія запровадження позбавлення волі і сучасні проблеми його виконання** : матеріали круглого столу // м. Харків, Наук.-досл. інст. вивч. пробл. злоч. ім. ак. В.В. Сташиса НАПрН України, 14 грудня 2021 р. – Харків, 2022. – с. 40

**Редакційна колегія:**

канд. юрид. наук., доц. К. А. Автухов (голова);

канд. юрид. наук М. Ю. Кутєпов;

© Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса, 2021

**Автухов К. А.**

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,  
старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення  
проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України,*

## **СТАН ДОДЕРЖАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ У ПЕРІОД COVID-19**

Згідно підпунктів 2-3 пункту 8 Рекомендацій Підкомітету ООН проти катувань державам-учасникам щодо пандемії коронавірусу від 25.03.2020 та пункт 5 Переліку принципів, що стосуються поводження з особами, позбавленими свободи, у контексті пандемії коронавірусної хвороби COVID-19, затверджених Європейським комітетом проти катувань. Всупереч рекомендаціям працівники та засуджені не дотримуються соціального дистанціювання у відділеннях соціально-психологічної служби та інших приміщеннях установи. Порушений контроль соціального дистанціювання серед засуджених осіб у медичних частинах:

- №91, 90, Херсонській міській медичній частині філії ДУ «ЦОЗ ДКВСУ» у Херсонській області;
- №119, №35 філії ДУ «ЦОЗ ДКВС України» в м. Києві та Київській області;
- Дніпропетровській багатопрофільній лікарні №4, №34, №122, №80
- Криворізькій медичній частині №3
- Софіївській багатопрофільній лікарні №45 філії ДУ «ЦОЗ ДКВС України» в Дніпропетровській та Донецьких областях;
- медичній частині №1 ДУ «ЦОЗ ДКВС України» у Вінницькій області;
- медичній частині №76 філії ДУ «ЦОЗ ДКВС України» у Волинській та Рівненській областях;
- Черкаській міській медичній частині філії ДУ «ЦОЗ ДКВС України» в Черкаській та Кіровоградській областях;
- медичній частині при Державній установі «Одеський слідчий ізолятор», медичній частині при Державній установі «Харківський слідчий ізолятор».

Так, у Сумській міській медичній частині ДУ «ЦОЗ ДКВС України» при плановому наповненні слідчого ізолятора в 472 особи, наявна окрема палата для ізолювання хворих на COVID-19 (розрахована на 4 лішко-місця) у разі спалаху коронавірусної хвороби серед утримуваних осіб не забезпечить необхідної ізоляції для виявлених хворих та контактних осіб; ДУ «Дніпропетровській виправній колонії (№89)» враховуючи кількість засуджених в установі – 568, планове наповнення в 993 особи не відповідає наявним показникам фактичної житлової площі для розміщення такої кількості засуджених.

Стаття 49 Конституції України, стаття 4 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», пункт 1 Переліку принципів, що стосуються поводження із особами, позбавленими свободи, у контексті пандемії коронавірусної хвороби COVID-19, затверджених Європейським комітетом проти катувань.

Протягом 2020 року в слідчі ізолятори та УВП не були забезпечені швидкими тест системи на SARS-CoV 2 (IgG, IgM), чи можливістю тестування на COVID-19 методом ПЛР. Натомість, з 2021 року тестування на вірус COVID-19 (SARS-CoV-2) відповідно до рекомендацій органів охорони здоров'я проводилося. Й відповідно, у 2020 році ЦОЗ ДКВС України практично не надавав вірогідної інформації про стан захворюваності серед засуджених та ув'язнених, у зв'язку з відсутністю відповідної діагностики, наприклад станом на 31 жовтня 2020 р. за офіційною інформацією ЦОЗ ДКВС було виявлено 6 нових випадків захворювання, а з початку року в УВП та слідчих ізоляторах, на території яких функціонують структурні підрозділи Центру охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України зареєстровано 311 випадків на COVID-19. З них 7 ув'язнених, 11 засуджених, 238 працівників ДКВС України, 55 працівників ЦОЗ ДКВС України. Однак, у 2021 році, з початком активного тестування, у відповідний період ЦОЗ ДКВС України надає вже більш релевантну інформацію *«Станом на 29 жовтня 2021р. виявлено 45 нових випадків. В установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, на території яких функціонують структурні підрозділи Центру охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України зареєстровано 4793 випадки на COVID-19. З них 793 ув'язнених, 1596 засуджених, 2110 працівників ДКВС України, 294 працівники ЦОЗ ДКВС України».*

Але водночас, під час моніторингових візитів було виявлено низка порушень у діяльності адміністрації місць позбавлення волі, всупереч спільного наказу ДУ «ЦОЗ ДКВС України» та Департаменту з питань виконання кримінальних покарань № 338-ОД/286/ОД-20 від 29 грудня 2020 р. України, статті 4 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», пункту 1 Переліку принципів, що стосуються поводження із особами, позбавленими свободи, у контексті пандемії коронавірусної хвороби COVID-19, затверджених Європейським комітетом проти катувань.

Медична частина № 91 філії ДУ «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України» в Чернігівській області не забезпечена можливістю організувати тестування на виявлення SARS-CoV2 методом полімеразної ланцюгової реакції (ПЛР-тести), що ускладнює контроль за поширенням коронавірусної інфекції в установі.

Херсонська міська медична частина філії «ЦОЗ ДКВС України» всупереч вимогам пункту 15 Плану та підпункту 1.4 пункту 1 розділу II Алгоритму, в установі не проводиться активне виявлення хворих, шляхом здійснення

щоденного візуального огляду, температурного скринінгу з метою виявлення ознак простудних захворювань у засуджених та осіб узятих під варту. Зі слів засуджених та осіб, які тримаються під вартою, температурний скринінг здійснюється лише за зверненням до медичної частини. Також не здійснюється температурний скринінг особам, які вибувають з установи для проведення судових засідань та слідчих дій та повертаються з них. Обов'язковий температурний скринінг проводиться лише неповнолітнім та новоприбулим. У виділених камерах на 28 місць, під інфекційний ізолятор, які планується використовувати у разі захворювання на хворобу, спричинену коронавірусом (COVID-19) на день візиту утримувались в'язні.

### ***Використана література:***

1. Моніторинг дотримання прав і свобод людини в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах у період COVID-19. / К. Автухов, О. Гатіятуллін, М. Сидоренко; Україна без тортур. - Київ. 2021, ФОП Нестеренко А. А., 2021. - 42 с.

2. Епідемічна ситуація щодо стану захворюваності на COVID-19 станом на 31.10.2021: <https://coz.kvs.gov.ua/?p=3361>

3. Епідемічна ситуація щодо стану захворюваності на COVID-19 станом на 29.10.2021: <https://coz.kvs.gov.ua/?p=7882>

4. Автухов К. А. Кримінологічний погляд на соціальні мережі / К. А. Автухов, Н. О. Андріїв // Актуальні питання публіч. та приват. права. – 2013. – № 1. – С. 150–153.

***Басалюк Н. В.***

*аспірант кафедри кримінального права  
Національного університету «Одеська юридична академія»*

## **ІЗОЛЯЦІЯ ЯК ХАРАКТЕРНА ОЗНАКА ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ**

Згідно з ч.1, ч.2 ст. 63 КК України «покарання у виді позбавлення волі полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу. Позбавлення волі встановлюється на строк від одного до п'ятнадцяти років, за винятком випадків, передбачених Загальною частиною КК» – мова йде про призначення покарання за сукупністю вироків (ст.71 КК), у цьому випадку «загальний строк позбавлення волі може бути більшим п'ятнадцяти років, але не повинен перевищувати двадцяти п'яти років».

Вказівка на «ізоляцію» (за етимологічним словником, *isolirati* – запозичення із французької мови, фр. *isoler* «відділяти, відокремлювати» через іт. *isolare* «ізолювати», *isola* «острів» зводиться до лат. *insula* «тс.»,

походження якого непевне, можливо, утворилося з словосполучення \*in salō «той, що в морі» [1, с.292]), характеризує покарання у виді позбавлення волі як таке, що стосується *обмеження особистого права на свободу*.

Попри безумовну перевагу *ізоляції* особи, яка дозволяє попередити вчинення нових злочинів, з нею частково пов'язано ряд існуючих у пенітенціарній системі проблем. Варто зосередитися на таких: 1) присутня каральна сегрегація: часто до позбавлення волі засуджуються соціально незахищені верстви населення – безробітні, хворі, у тому числі на алкоголізм і наркоманію (наркоманія – проблема, із якою має боротися не лише кримінальне правосуддя, особливо коли мова йде про кримінальні правопорушення «без мети збуту», але й система охорони здоров'я), які після виходу на волю не мають роботи, житла, втратили соціальні зв'язки. Як наслідок, відсутній трудовий стаж, присутня – очікувана бідність у похилому віці із низькою пенсією або взагалі її відсутність. Таким чином, у контексті конкурентного соціального середовища, яке орієнтується на індивідуальну результативність ізоляція посилює несприятливе становище осіб. Прикрим видається і підхід до засудження неповнолітніх; 2) в українських реаліях ув'язнених поміщують у середовище із десятка таких самих засуджених, які, без окремої кімнати, мають на рівні із виправленням такі ж шанси ще більше бути втягнутими у злочинне середовище; 3) відсутність окремого приміщення сприяє не лише насильству, яке супроводжує тюремне життя, але і швидкому розповсюдженню інфекційних хвороб (гепатит, туберкульоз), якими страждають засуджені, що залишає невирішеним проблеми захисту основоположних прав людини. Із приходом пандемії «COVID-19» ця проблема особливо загострилася. Попри розробку вакцини і прагнення кожної країни, міжнародних організацій знизити криву захворювань, в установах виконання покарань проблема часто залишається невирішеною з огляду на практичну неможливість фізичного дистанціювання засуджених. Маргінальні групи, які зазвичай становлять основу тюремного контингенту і здоров'я яких з огляду на присутні досі, у XXI ст., окремі елементи середньовічного тюремного життя: «в'язниці ризикують стати розсадниками цього [COVID-19] захворювання. Велика кількість ув'язнених не мають доступу до мила, адекватних санітарно-технічних засобів чи засобів індивідуального захисту, фізичне дистанціювання ускладнене, а доступна медична допомога – обмежена» [2], опиняються у більш ризикованому становищі. На проблему інфікування COVID-19 у місцях позбавлення волі звертали увагу і експерти ООН: «тюремні системи і більш як 11 мільйонів ув'язнених у всьому світі непропорційно сильно постраждали від COVID-19. За оцінками, цим вірусом заразилися понад 527 000 ув'язнених у 122 країнах і більш як 3800 померли у 47 країнах» [3]. Здоров'я тюремного населення є складовою здоров'я суспільства у цілому, адже, частина із них відбули покарання і виходять на волю під час пандемії, до того ж, не варто забувати і про тюремну

адміністрацію, працівників установ виконання покарань і відвідувачів, які при контакті із хворим засудженим далі можуть інфікувати людей.

Остання проблема, пов'язана із строками покарання, зокрема, недопустимим є повернення короткострокового ув'язнення, як це пропонується у Проекті КК, оскільки, такий каральний поворот неминуче призведе до збільшення тюремного населення і проблема інфікування залишиться не лише циклічною, але й постане ще гостріше. Крім того, короткострокове ув'язнення, яке повертається із радянських часів не дає достатньої кількості часу для виправлення злочинця, натомість, цього часу може бути достатньо для впливу несприятливого в'язничного середовища, а відтак, з точки зору загальної та індивідуальної превенції воно контпродуктивне: стримуючий ефект мінімальний, а ризик є прийнятним для потенційних злочинців. До того ж, зростає можливість непропорційного економічного обтяження держави: фінансування пенітенціарної системи збільшиться, однак, на рівень злочинності це навряд чи вплине. Ніде у світі збільшення кількості ув'язнених не призвело до зменшення рівня злочинності. Показовим у цьому аспекті є досвід США, де є ціла концепція «масового тюремного ув'язнення», яка виникла у політичних і наукових колах на рубежі тисячоліть, аби охарактеризувати конкретний американський досвід безпрецедентного, швидкого розширення пенітенціарної системи, що почалося на поч.1980-х і досягнуло свого піку у 2009 році. Протягом цього часу кількість людей у в'язницях штатів і федеральних в'язницях США зросло на 400 % [4]. Це сталося не через збільшення рівня злочинності, а через цілеспрямовану політику держави, яка збільшила строки тюремного ув'язнення і обмежила використання умовно-дострокового звільнення.

Крім того, проблемою є і відсутність в Україні арештних домів – на разі, згідно Переліку найменувань органів, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів і навчальних закладів, що належать до сфери управління Державної кримінально-виконавчої служби України в нашій державі арештні доми досі є лише сектором слідчих ізоляторів, або створюються при виправних колоніях. Ситуація, що склалася відкидає не лише змогу відділяти засуджених один від одного, але й розділяти засуджених з огляду на різницю між призначеними покараннями.

В українських реаліях, призначення покарання у виді позбавлення волі, невід'ємною ознакою якого є ізоляція засуджених, призводить до переповнення місць позбавлення волі, що, у свою чергу унеможлиблює належне утримання таких осіб – разом із свободою, вони, у багатьох випадках втрачають людську гідність, а інколи, через хвороби, погане лікування і власне життя. Пандемія COVID-19 додатково підтверджує факт необхідності відмови від короткострокового позбавлення волі і послідовної політики реалізації ефективних альтернатив позбавленню волі.

### **Використана література:**

1. Етимологічний словник української мови: В 7 т. Т. 2: Д–Копці / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наукова думка, 1985. 572 с.
2. La crise sanitaire s'aggrave dans les centres de detention, ou les detenus sont ignores. *Amnesty international*. URL: <https://www.amnesty.be/infos/actualites/article/detenus-oublies-pandemie-covid-crise-aggrave-centres-detention> (дата звернення: 14.12.2021).
3. Les personnes incarcérées sont touchées de manière disproportionnée par la pandémie de Covid-19 (expert). *Nation Unies*. URL: <https://news.un.org/fr/story/2021/03/1091402> (дата звернення: 14.12.2021).
4. *Armstrong S.* The problem of punishment in a progressive society. *EuropeNowJournal*. URL: <https://www.europenowjournal.org/2018/11/07/the-problem-of-punishment-in-a-progressive-society/> (дата звернення: 14.12.2021).

**Бабак М. А.**

*аспірант кафедри конституційного, адміністративного та трудового права НУ «Запорізька політехніка»*

**Пальченкова В. М.,**

*д.ю.н., професор кафедри конституційного, адміністративного та трудового права НУ «Запорізька політехніка»*

## **ВИПРАВНІ АРЕШТАНТСЬКІ РОТИ ЦИВІЛЬНОГО ВІДОМСТВА ЯК ВИД ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ**

Серед важливих тем становлення та розвитку системи кримінальних покарань, особливий інтерес становить реалізована у XIX ст. практика Російської імперії, до складу якої входила більшість українських етнічних територій. В історико-правовій літературі, як правило, досліджуються такі покарання, як смертна кара, заслання, тілесні покарання, тюремне ув'язнення. І це по своєму виправдано, враховуючи, що саме ці види покарань застосовувалися найчастіше (принаймні до скасування тілесних покарань у 1863 р.). Однак, на наш погляд, і менш застосовувані види покарань також повинні бути предметом історико-правових досліджень. Вивчення монографічної літератури дає підстави стверджувати, що науковці не значну увагу приділили такому виду покарання, як виправні арештантські роти.

Після французької-російської війни 1812 р. режим самодержавства стикнувся з проблемами нестачі робочої сили для відновлення економіки Російської імперії. Задля вирішення вказаних завдань у 1830 р. був прийнятий Проект «Положення для арештантських рот цивільного

відомства», яким передбачалось утворення арештантських рот у Новоросійському краї, зокрема в Одесі, Ізмаїлі, Херсоні, Сімферополі, Кишиневі [1]. Відповідно до ст. 2 Положення передбачалося застосування арештантських рот як виду покарання для бродяг та злочинців, які були засуджені за малозначні правопорушення до кріпосних робіт на певний строк. Положення не містило вказівку на термін перебування засуджених в арештантських ротах. Лише у 1834 р. прийнято було указ «Про визначення терміну перебування у цивільних арештантських ротах Новоросійського краю бродяг», яким визначено термін утримання тільки для бродяг, інші засуджені вважались «всегдашними», тобто не мали визначеного терміну перебування. За вказаним указом, бродяги могли перебувати в арештантських ротах до 15 років, але у виключних випадках термін ув'язнення міг бути зменшений до 10 років за розпорядженням генерал-губернатора. Метою такого покарання було використання праці засуджених для суспільно-корисних робіт в імперії [2].

Звід Установ і Статутів про тих, які тримаються під вартою в редакції 1842 р., арештантські роти закріпив як різновид загальних місць позбавлення волі на загальноімперському рівні. Такий вид покарання отримав назву як «арештантські роти цивільного відомства». Згідно норм Статуту арештантські роти призначалися для цивільних осіб, кріпаків, засуджених за втечу, бродяг, кримінальних злочинців та інших [3, с. 41].

Подальшу нормотворчу регламентацію «арештантських рот цивільного відомства» як виду покарання було продовжено в Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 р. Усі покарання в Уложенні поділялися на кримінальні та виправні [4]. В системі виправних покарань, покарання у виді виправних арештантських рот йдуть першими у списку. Згідно Уложення 1845 р. арештантські роти призначалися тільки для осіб, які в обов'язковому порядку підлягали тілесному покаранню від 50 до 100 ударів різками та засланням до Сибіру. (ст. 34). В арештантських ротах цивільного відомства утримувалися не лише злочинці і бродяги, а й утікачі та особи, які відпрацьовують недоїмки, люди порочної поведінки за вироком громади. За Уложенням 1845 р. засуджені могли перебувати в арештантських ротах цивільного відомства від одного до десяти років. Відповідно до ст. 48 Уложення засуджені до арештантських рот могли бути використані на зовнішніх та інших роботах у губерньських містах імперії.

Перевага арештантських рот цивільного відомства вбачалася в обмеженні такого обтяжливого для держави виду покарання як заслання та можливості використовувати в'язнів в економіці Російської імперії, зокрема на будівництві.

У 1845 р. також було розроблено Загальне положення про арештантські роти цивільного відомства [5]. Вказаними положеннями передбачалося, що результативність робіт в арештантських ротах буде досягатися шляхом особливого режиму утримання засуджених, що був

заснований на військової дисципліні. Сутність військового режиму утримання засуджених полягала в тому, що арештанти мали спеціальний одяг, який був схожий на військову форму, формувалися в підрозділи за військовим зразком, дотримувалися стройового порядку та всі рухи виконували за військовим наказом. На зовнішні роботи арештанти рушали стройовим порядком (ст. 36). Згідно Положення арештанти працювали з понеділка по суботу, окрім неділі і святкових днів.

Разом з тим начальницькому складу роти ставилося в обов'язок піклуватися про моральне виправлення засуджених (ст. 44 Положення). Для цього при арештантських ротах вводилася посада священика як духовного наставника роти. Щодня, вранці та ввечері, проповідувалися молитви, у святкові дні арештанти виводилися до церкви на літургії. Для підтримки в арештантах прагнення до виправлення наказувалося читати настанови про обов'язки християнина, підданого та про покарання і поступове полегшення долі злочинців, які каються у своїх провинах (ст.ст. 50, 51 Положення).

Згідно ст. 74 за порушення режиму відбування керівництво рот могло накласти на арештантів наступні стягнення: за малозначні провини: 1) догану в присутності інших; 2) арешт у темній камері на дві доби; 3) позбавлення гарячої їжі на період від двох до чотирьох днів; за провини «більш важливі»: 1) покарання різками до 30 ударів; і нарешті, за більш вагомі порушення могли застосовуватися: 1) посилення тілесного покарання до 100 ударів різками; 2) гоління половини голови засудженого; 3) тимчасове заковування у кайдани.

Проте, застосування праці засуджених в арештантських ротах залишалось економічно не вигідним для губернських міст, оскільки покарання не покривало фінансових витрат на утримання роти. Доцільність покарання у виді арештантських рот піддавалися сумніву ще й тому, що можливість забезпечити арештантів роботою цілий рік була відсутня. На зиму міські роботи, як правило зупинялися, і гостро стояло питання зайнятості арештантів. Також покарання носило суворий характер для цивільних осіб, які повинні були дотримуватися військових порядків.

Це призвело до розпуску в 1870 р. всіх арештантських рот та створення на їх основі нового типу пенітенціарних установ – виправних арештантських відділень. Згідно закону «Про перейменування арештантських рот цивільного відомства у виправні відділення та про ведення в них цивільного управління та нагляду» від 31 березня 1870 р. арештантські роти цивільного відомства були перейменовані у «виправні арештантські відділення цивільного відомства» [6].

Законом значно змінювався режим утримання засуджених до цього виду покарання. У виправних арештантських відділеннях скасовувалась військова дисципліна, засудженні повинні були працювати всередині

тюрми, передбачалась часткова оплата праці. Засудженні працювали в ткацьких, слюсарних, пошивних сферах.

Уложеннями про покарання кримінальні і виправні в редакції 1885 р. було унормовано зміну про перейменування арештантських рот на виправні арештантські відділення цивільного відомства [7].

Максимальний термін відбування покарання у виправних арештантських відділеннях цивільного відомства був визначений до чотирьох років (ст. 31 Уложення в редакції 1885 р.).

Підводячи підсумки можливо зазначити, що у першій половині XIX ст. були сформовані положення, які були направлені на створення арештантських рот цивільного відомства, головною ідеєю яких було прагнення режиму самодержавства використовувати працю засуджених для вирішення економічних завдань в країні. На першому етапі існування арештантських рот цивільного відомства основною характеристикою покарання було існування досить суворого режиму, що передбачав існування жорсткої військової дисципліни та використання засуджених на зовнішніх роботах.

На певному етапі розвитку пенітенціарної системи Російської імперії арештантські роти почали сприймати як занадто суворе та економічно не вигідне й обтяжливе покарання для губернських міст, що призвело у 1870 р. до реорганізації арештантських рот у виправні арештантські відділення цивільного відомства.

### ***Використана література:***

1. Положения о арестантских ротах гражданского ведомства, предполагаемых сформировать в Одессе и других местах Новороссийского края // ПСЗРИ. – Собрание второе. – Т.V (1830). - №3786.

2. Об определении срока бытности в гражданских арестантских ротах Новороссийского края бродяг // ПСЗРИ. – Собрание второе. – Т. IX (1834). - №6904.

3. Гернет М. Н. История царской тюрьмы. Том 2. Москва : Государственное издательство юридической литературы, 1951. 511 с.

4. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1845 года: [Веб-сайт]. URL: [https://viewer.rusneb.ru/ru/000199\\_000009\\_002889696?page=19&rotate=0&theme=white](https://viewer.rusneb.ru/ru/000199_000009_002889696?page=19&rotate=0&theme=white) (дата звернення: 30.10.2021).

5. О положении исправительных арестантских ротах гражданского ведомства // ПСЗРИ. – Собрание второе. Т.XX (1845). - №19285.

6. О переименовании арестантских рот гражданского ведомства в исправительные отделения и о ведении в них гражданского управления и надзора // ПСЗРИ. – Собрание второе. – Т. XLV (1870). - №48206.

7. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года: [Веб-сайт]. URL: <https://inlnk.ru/BpL6x> (дата звернення: 10.12.2021).

**Кернякевич-Танасійчук Ю. В.,**  
*докторка юридичних наук, професорка,  
завідувачка кафедри судочинства  
навчально-наукового юридичного інституту  
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

## **ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Система покарань за чинним Кримінальним кодексом України (далі – КК України) закріплена статтею 51, у якій чільне місце займають такі покарання, пов'язані з ізоляцією від суспільства, як: позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі.

Виходячи з норми ч. 2 ст. 50 КК України, де закріплено, що покарання має на меті не тільки не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами [1], можна стверджувати, що аналогічна мета є властивою і для окремих видів покарань – таких як позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі. Крім того, враховуючи положення ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) [2], виконання покарань, пов'язаних з позбавленням волі має на меті не лише створення умов для виправлення, але й ресоціалізації засуджених.

Оцінюючи досліджувані покарання крізь призму мети, яка перед ними стоїть, слід зауважити, що, як правило, її досягти, особливо в частині створення умов для виправлення та ресоціалізації засуджених є практично неможливим завданням. Такий висновок можна зробити з огляду на умови відбування цих покарань, які не відповідають міжнародним стандартам поведіння із засудженими, про що свідчать результати як моніторингових візитів в установи виконання покарань, так і численні рішення Європейського суду з прав людини, винесені проти України.

Справді, у процесі виконання-відбування покарань, пов'язаних з позбавленням волі, спостерігається величезна кількість проблем у сфері забезпечення не лише належних умов відбування покарань, що порушують право засуджених на повагу до їх гідності, але й у сфері медико-санітарного забезпечення засуджених, зайнятості та їх працевлаштування тощо.

Очевидно, що всі існуючі проблеми потребують вирішення, яке не можливе без зміни парадигми покарань у виді позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі.

Такі зміни першочергово слід розпочинати зі зміни термінопоняття, яким означаються досліджувані види покарання. Як справедливо зазначає А. Х. Степанюк, покарання, які передбачають відповідні «позбавлення», як-от: «позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною

діяльністю», «позбавлення волі на певний строк» та «довічне позбавлення волі» – взагалі не повинно бути в переліку покарань, оскільки така назва покарань суперечить поняттю покарання, визначеному в ч. 1 ст. 50 КК України, де сказано, що покарання полягає в передбаченому законом обмеженні (але ж ніяк не в позбавленні) прав і свобод особи, визнаної винною у вчиненні злочину. Покарання з такою назвою є рудиментом нашого радянського минулого. Таким чином, не повинно бути такого покарання, як позбавлення волі. Має бути ув'язнення [3, с. 431–432].

Така ж позиція простежується у нормах проєкту Кримінального кодексу України, розробленого Робочою групою з питань розвитку кримінального права (станом на 12 грудня 2021 року), де не лише принципово по-новому визначено мету покарання, але й звужено систему покарань до штрафу, ув'язнення на певний строк та довічного ув'язнення [4]. Відповідні пропозиції Робочої групи з питань розвитку кримінального права слід вітати, оскільки вони відповідають практиці цивілізованих європейських країн.

Одночасно варто наголосити на необхідності активізації паралельної роботи над розробленням нового КВК України, що дозволить синхронізувати окремі підсистеми політики у сфері боротьби зі злочинністю, зокрема, кримінально-правову та кримінально-виконавчу на етапі їх формування та закріплення у законодавстві.

#### **Використана література:**

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 12.12.2021).
2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 12.12.2021).
3. Степанюк А. Х. Застосування покарань потребує змін. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 18–19 жовт. 2018 р.)* / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2018. С. 428–433.
4. Проєкт Кримінального кодексу України, розроблений Робочою групою з питань розвитку кримінального права (станом на 12 грудня 2021 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/12/13/kontrolnyi-proekt-kk-12-12-2021.pdf> (дата звернення: 13.12.2021).

*Кочолодзян М. С.  
студентка 4 курсу факультету адвокатури  
Національного юридичного університету  
ім. Ярослава Мудрого*

## **ДОВІЧНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА ПРАВО ЗАСУДЖЕНОГО НЕ БУТИ ПОЗБАВЛЕНИМ НАДІЇ НА ЗВІЛЬНЕННЯ: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ**

Довічне позбавлення волі є відносно новим видом покарання для сучасного кримінального законодавства, яке з'явилося на зміну смертній карі, яку більшість країн визнали негуманною та відмовилися від неї. Загалом смертна кара є одним із найдавніших видів покарання, яке бере свій початок від реалізації *lex talionis*, відповідно до якого, за вбивство людини, злочинця самого чекала смерть.

Скасування смертної карі в європейських країнах почалося у ХХ столітті і відбувалося поступово. В той же час у країнах Східної Європи та СРСР сфера застосування смертної карі з 50-х років ХХ століття розширювалася. А процеси щодо скасування цього виду покарання мали місце лише наприкінці ХХ-початку ХХІ ст. Скасування смертної карі супроводжувалося посиленням покарань за особливо тяжкі злочини, коло яких в деяких країнах теж було дещо розширене, а тому призвело до появи такого виду покарання як довічне позбавлення волі. На думку М. Фуко, смертна кара є незворотнім покаранням, яке не передбачає, зокрема, можливості виправлення суддівської помилки, які мають місце навіть у країнах з розвиненими системами правосуддя, на відміну від довічного позбавлення волі, яке є зворотнім [1].

Філософська ідея довічного позбавлення волі полягає у мінімізації суспільного страху, який виникає у зв'язку з потенційною небезпекою, що несе особа. Якщо особа не має можливості достроково вийти з місця позбавлення волі — це гарантує, що вона не вчинить нового злочину за межами місця виконання покарання, а тому суспільні відносини будуть у відносній безпеці [2]. Саме ця ідея, на нашу думку, закладена як у смертну кару, так і в довічне позбавлення волі.

При цьому, в умовах сучасного розвитку доктрини прав людини, поряд з правом держави застосовувати покарання у вигляді довічного позбавлення волі, для засудженого повинне бути передбачене право на дострокове звільнення. Тобто, не дивлячись на те, що сутність довічного позбавлення волі полягає в ув'язненні є засудженого на все життя, це не означає, що вирок буде виконуватися до кінця його життя. В практиці ЄСПЛ звільнення від довічного позбавлення волі визначається як право засудженого не бути позбавленим надії на звільнення. В українській

правовій та суспільній сфері це право засудженого отримало назву «право на надію» [3].

Загалом для таких випадків у кримінальних законодавствах передбачаються процедури дострокового звільнення чи право перегляду призначеного покарання за наявності низки підстав. При цьому, дуже важливим є умови, аби таке право було реальним і засуджені могли ним скористатися. На жаль в Україні дане питання не вирішено, що є вкрай негативним результатом і з точки зору прав людини, і з точки зору відповідності вітчизняного законодавства європейським стандартам. Зокрема, варто наголосити, що законодавці деяких європейських країн включають «право на надію» безпосередньо в назву виду покарання. Для прикладу, кримінальним кодексом Іспанії [4] від 23 листопада 1995 р. (далі — КК Іспанії) у п. а ч. 2 ст. 33 передбачається, що найбільш «серйозним» покаранням є постійне ув'язнення, яке підлягає перегляду. В інших випадках кримінальні та карні кодекси передбачають окремі статті, в яких закріплено право на дострокове звільнення для осіб, що відбувають довічне позбавлення волі (наприклад, ч.3 ст. 78 Карного кодексу Республіки Польща, ч. 5 ст. 88 Кримінальний кодекс Чеської республіки, ч. 6 ст. 46 Федеральний закон про діяння, котрі перебувають під загрозою покарання, призначуваного судом Австрії тощо).

Що стосується України, то виходячи з логіки призначення покарання судом, передбаченим Кримінальним кодексом України (далі — КК України) (зокрема, ст. 64 КК України передбачає, що довічне позбавлення волі встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених цим Кодексом, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк), дострокове звільнення такого засудженого на підставі рішення суду не може мати місце, адже при оцінці фактичних обставин справи суд дійшов висновку, що застосування позбавлення волі на певний строк не є достатнім видом покарання для досягнення цілей, що стоять перед покаранням. Тому у п. 27 ст. 106 Конституції України та ч. 2 ст. 87 КК передбачена особлива процедура звільнення довічно засуджених від подальшого відбування покарання, а саме на підставі акту про помилування Президента України. Стаття 151 Кримінально-виконавчого кодексу [5] передбачає, що засуджений до довічного позбавлення волі має можливість подати клопотання про помилування після того як відбуде щонайменше 20 років свого покарання. Відповідно до приписів Положення про порядок здійснення помилування [6], для осіб, що хочуть реалізувати своє право на помилування Президентом України передбачена наступна процедура — відбувши 20 років покарання, засуджений може звернутися до Президента України з проханням про помилування, у разі задоволення якого, довічне ув'язнення можуть замінити покаранням у вигляді 25 років позбавлення волі. При цьому Положення не передбачає вимоги обґрунтування

Президентом свого рішення та містить оціночні поняття, які можуть тлумачитися по-різному, зокрема, у п. 5, мова йде про «виняткові випадки за наявності надзвичайних обставин». При цьому не роз'яснено про які саме обставини йде мова. Оскільки довічне позбавлення волі застосовується за вчинення особливо тяжких злочинів, вони потрапляють у відповідну категорію, а тому відповідні формулювання ставлять під сумнів реальну можливість справедливого та неупередженого рішення про помилування. Саме з цієї причини (необхідність наявності надзвичайних обставин) можна дійти висновку, що українські засуджені до довічного позбавлення волі не мають права на надію, що, очевидно, порушує їх права. Це підтверджується також тим, що помилування осіб, засуджених до довічного позбавлення волі здійснюється вкрай рідко, враховуючи кількість осіб, що відбувають цей вид покарання в Україні. Тому, процедуру слід вважати незрозумілою та неефективною, а тому, очевидним висновком є необхідність реформування, пошуку та впровадження відповідних процедур, які б забезпечували право засуджених на надію в Україні. Цей висновок підтверджується також позицією Конституційного суду України, який у своєму рішенні від 16.09.2021 р. у справі № 3-349/2018 вказав на необхідності запровадження даного механізму в національному законодавстві та «зобов'язав Верховну Раду України невідкладно провести нормативне регулювання, установлене статтями 81, 82 Кримінального кодексу України, у відповідність до рішення», іншими словами внести зміни у частині умовно-дострокового звільнення осіб від довічного позбавлення волі.

Хочемо наголосити, що попри існування законопроектів, які пропонують шляхи вирішення даної проблеми, для українських засуджених, що відбувають довічне позбавлення волі, все ще немає реальних шляхів для дострокового звільнення окрім звернення до ЄСПЛ. При цьому, здебільшого такі законопроекти не передбачають комплексних змін, які б стосувалися і кримінально-виконавчого законодавства, адже у зв'язку зі змінами до КК України, існує необхідність оновлення положень КВК у частині заходів виправлення і ресоціалізації засуджених до довічного позбавлення волі (адже наразі вони взагалі відсутні).

Отже, існування довічного позбавлення волі є історично обумовленим рішенням, яке враховує основні надбання розвитку доктрини прав людини. При цьому, важливою його складовою наразі є «право на надію», на якому наполягає ЄСПЛ у своїх рішеннях, а також вже давно закріплюють європейські карні і кримінальні кодекси. На жаль попри існування рішень ЄСПЛ проти України та численних наукових і практичних аргументів на користь запровадження відповідних механізмів, вітчизняний кримінальний кодекс все ще не передбачає процедуру дострокового звільнення від довічного позбавлення волі, що, на нашу думку, є суттєвим недоліком і потребує негайного і комплексного реагування з боку держави і законодавця!

### **Використана література:**

1. Michel Foucault. Surveiller et punir : Naissance de la prison. *Gallimard*. 1975. p. 318.
2. Life imprisonment URL: <https://www.prison-insider.com/en/articles/l-emprisonnement-perpetuel> (дата звернення 27.12.2020)
3. Харківська правозахисна група ЄСПЛ: система довічного покарання в Україні порушує права людини. URL: <http://khpg.org/1552401884> (дата звернення: 28.03.2021)
4. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal; LO 10/1995, de 23-11. URL: <https://www.boe.es/buscar/pdf/1995/BOE-A-1995-25444-consolidado.pdf> (дата звернення: 25.03.2021)
5. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. Голос України. № 161
6. Положення про порядок здійснення помилування: затв. Указом Президента України від 21.04.2015 р. № 223/2015. Урядовий кур'єр. № 76  
Науковий керівник: Євдокімова Олена Володимирівна, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри кримінального права №1 Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого

**Левицька Ю. А.**

*аспірантка кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

**Автухов К. А.**

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,  
старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення  
проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України,  
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,*

## **ПРОБЛЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ОСІБ З ВІЛ-ПОЗИТИВНИМ СТАТУСОМ**

Поширення заразних хвороб вважається ключовим завданням у пенітенціарних системах у всьому світі, тому що ув'язнені мають більший ризик інфікування такими недугами, як, ВІЛ або гепатит, ніж загальне населення. Дискримінація та стигматизація хворих ВІЛ/СНІДом в установах виконання покарань вважається ключовою причиною невиконання заходів профілактики, догляду та лікування цих людей.

Міжнародна спільнота намагається взяти під контроль цю ситуацію та вживає необхідних дій для цього. Наприклад, Генеральна Асамблея ООН

кваліфікує певні групи населення, які відіграють головну роль у поширенні епідемії та реагуванні на неї, з урахуванням епідеміологічних даних та державних умов (п.29). Наголошується, що доступ до нешкідливих, ефективних, доступних і якісних медичних речовин необхідний для абсолютної реалізації права кожного на найвищий досяжний стандарт психологічного і фізіологічного здоров'я (п.32). Визнається, що тісне співробітництво з особами, які живуть з ВІЛ, і громадськістю, що мають відношення до категорії збільшеного ризику інфікування ВІЛ, сприятиме вживанню більш ефективних заходів для боротьби з ВІЛ (п.40) [4].

Рекомендації Всесвітньої організації охорони здоров'я відносять засуджених до ключових груп населення, оскільки вони знаходяться у групі підвищеного ризику та мають обмежений доступ до медичних послуг, значною мірою через стигматизацію та дискримінацію цієї кагорти. Зазначається, що залишаються великі ризики переривання лікування в установах виконання покарань, особливо при переведенні та звільненні (п.7.2.) [2, с. 346].

Держави-члени ООН заявили про рішучість покінчити з епідемією СНІДу до 2030 року [5]. Доступ до медикаментів в контексті пандемій, подібних до ВІЛ / СНІДу, є одним з основоположних елементів поступового досягнення повної реалізації права кожного на максимально високий рівень охорони фізичного і психічного здоров'я (п.15). Профілактика, підтримка та лікування дозволяє знизити схильність до ризику інфікування та запобігти дискримінації щодо інфікованих осіб (п.16). Для ефективних стратегій профілактики потрібно забезпечити зміну в поведінці та недискримінаційний доступ до вакцин, презервативів, бактерицидних засобів, обладнання, ліків, в тому числі антиретровірусної терапії, а також активізувати проведення наукових досліджень і розробок (п. 23) [1].

Одним із засобів боротьби з епідемією СНІДу є запровадження опіоїдної замісної терапії, яка повинна бути безкоштовною та доступною для кожного, хто потребує цього, в тому числі в тюрмах та інших місцях несвободи. Програми щодо ВІЛ мають тісно співпрацювати з іншими постачальниками послуг, щоб забезпечити успішне виконання цих рекомендацій (п. 7.9.5) [2, с.388]. Також пропонується впровадження заходів безпеки для забезпечення безперервної допомоги, такої як продовження надання засудженим АРТ після звільнення (п. 7.6.1) [2, с.370].

Українські парламентарі імплементують міжнародні стандарти, тому у 2014 році було прийнято Закон України «Про затвердження Загальнодержавної цільової соціальної програми протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу на 2014-2018 роки», яким затверджується програма, метою якої є зниження рівня захворюваності та смертності від ВІЛ-інфекції/СНІДу, надання якісних і доступних послуг з профілактики та діагностики ВІЛ-інфекції, насамперед представникам груп підвищеного ризику щодо інфікування ВІЛ, послуг з лікування, медичної допомоги, догляду і

підтримки людей, які живуть з ВІЛ, у рамках реформування системи охорони здоров'я [3].

Вжиті державою заходи боротьби з ВІЛ/СНІД в місцях позбавлення волі вже мають втішні результати. На підставі даних ЮНЕЙДС, в Україні відмічалось зростання кількості засуджених, що мають ВІЛ (2017 р. – 3,3%; 2018 р. – 8%; 2019 – 7,2). Між тим, у 2019 році відбулося зниження, що безпосередньо пов'язано з проведенням профілактичних програм у тюрмах, зокрема було збільшено у 50,19, разів кількість виданих презервативів, порівняно з 2016 роком (1,3 млн та 25,9 тис. відповідно), а антиретровірусною терапією стало охоплено 87,4% засуджених, тоді як у 2016 – 50,3% [6]. Очевидно, заходи протидії та запобігання поширення ВІЛ є ефективними.

Таким чином, проведене дослідження підтверджує, що питання забезпечення права засуджених із ВІЛ-позитивним статусом на охорону здоров'я у зв'язку з їхнім захворюванням є актуальним упродовж багатьох років. З огляду на зростаючу кількість хворих на ВІЛ/СНІД людей по всьому світу, міжнародна спільнота занепокоєна таким станом та розробляє шляхи вирішення цієї глобальної проблеми. Аналіз міжнародних стандартів дозволяє зробити висновок, що імплементація в національне законодавство міжнародних стандартів є запорукою значного зменшення кількості хворих, в тому числі, в місцях позбавлення волі.

#### ***Використана література:***

1. Декларація про відданість справі боротьби з ВІЛ/СНІДом: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 27.06.2001. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_846#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_846#Text) (дата звернення: 10.12.2021).

2. Консолідовані рекомендації про використання антиретровірусних препаратів для лікування та профілактики ВІЛ-інфекції: рекомендації ВООЗ від 2016 року. URL: [https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/208825/9789241549684\\_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/208825/9789241549684_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y) (дата звернення: 10.12.2021).

3. Концепція Загальнодержавної цільової соціальної програми протидії ВІЛ- інфекції/СНІДу на 2019-2023 роки: проект розпорядження Кабінету Міністрів України. URL: [https://moz.gov.ua/uploads/1/5670-pro\\_20180621\\_1.pdf](https://moz.gov.ua/uploads/1/5670-pro_20180621_1.pdf) (дата звернення: 10.12.2021).

4. Політична декларація з ВІЛ та СНІДу: активізація наших зусиль щодо викорінення ВІЛ та СНІДу: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 10.06.2011. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/529/18/PDF/N1052918.pdf?OpenElement> (дата звернення: 10.12.2021).

5. Політична декларація з ВІЛ та СНІДу: прискореними темпами до активізації боротьби з ВІЛ та припинення епідемії СНІДу до 2030 року:

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 08.06.2016. URL: [https://www.un.org/en/ga/search/view\\_doc.asp?symbol=A/RES/70/266&referer=/english/&Lang=R](https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/266&referer=/english/&Lang=R) (дата звернення: 10.12.2021).

6. UNAIDS. The Key Populations Atlas. URL: <https://kpatlas.unaids.org/dashboard> (дата звернення: 10.12.2021).

7. Автухов К. А. Кримінологічний погляд на соціальні мережі / К. А. Автухов, Н. О. Андріїв // Актуальні питання публіч. та приват. права. – 2013. – № 1. – С. 150–153.

**Новікова К. А.**

*к.ю.н., старший науковий співробітник*

*Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України*

## **ПОКАРАННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ОБМЕЖЕННЯМ ОСОБИСТОЇ СВОБОДИ: СЬОГОДЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК України) передбачає диференційовану систему покарань, у тому числі пов'язаних з обмеженням особистої свободи. Відповідно до ст. 51 КК України такими покараннями є арешт, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі.

Розгляну практику застосування цих видів покарань. Слід зазначити, що в світі та в Україні найбільш застосовуваними кримінально-правовими засобами є покарання, у тому числі, пов'язані з обмеженням особистої свободи. Кількісні показники застосування судами покарання у виді арешту (ст. 60 КК України) становлять: найбільша кількість у 2012 р. – 6495 (4,0%), найменша у 2002 р. – 1674 (0,9%). Обмеження волі (ст. 61 КК України) майже не застосовується – у 2019 р. – 827 (1,2%). Найчастіше воно застосовувалося у 2012 р. – 4640 (2,9%). На жаль, в існуючій моделі обмеження волі за чинним КК України, цей вид покарання не є застосовуваним та поширеним, а також потребує законодавчого уточнення у майбутньому.

Щодо тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, то найбільш застосовуваним видом покарання воно було у 2002 р. – 137 (0,1%), найменш застосовується у 2013 р. – 2 (близько 0%). Покарання у виді позбавлення волі на певний строк (ст. 63 КК України) є найбільш поширеним у застосуванні. Хоча можна відмітити тенденцію до поступового зменшення кількості його застосування. Так, якщо у 2001 р. його застосували 70308 разів, що становило 66,2% від загальної кількості застосування усіх видів покарань, то відповідний показник за 2019 р. становить 13230 (18,8 %). Довічне позбавлення волі найбільш активно

застосовувалося одразу після заміни ним смертної кари. Так, у 2002 р. цей вид покарання застосовувався 155 разів (0,1 %). Динаміка застосування цього виду покарання у різні роки була змінною, у 2019 р. воно застосовувалося лише 11 разів, що становить близько 0 %.

За проектом нового КК України (далі – проект КК) система покарань (ст. 3.1.2) складається усього з трьох видів покарання, серед яких два пов'язані з обмеженням особистої свободи: (б) ув'язнення на певний строк та (в) довічне ув'язнення.

Розгляну перспективні моделі цих видів покарань та їх відмежування від чинних «позбавлення волі на певний строк» та «довічного позбавлення волі».

Стаття 3.1.4 проекту КК передбачає такий вид покарання як ув'язнення на певний строк:

«1. Ув'язнення на певний строк – це примусове обмеження у реалізації права на особисту свободу шляхом строкового тримання засудженої особи в місці ув'язнення.

2. Ув'язнення на певний строк встановлюється на строк від трьох місяців до двадцяти років, а за злочини проти міжнародного гуманітарного права, пов'язані з умисним позбавленням життя людини, до тридцяти років.

3. Ув'язнення на певний строк призначається у місяцях, роках або роках і місяцях».

Порівняно з чинним КК України 2001 року, який теж надає визначення цього виду покарання, проект КК цілком слушно вказує на право, яке обмежується під час застосування цього виду покарання. Позитивним є відсутність конкретизації місця ув'язнення, адже це питання кримінально-виконавчого права. Крім того, значно розширенні строки цього виду покарання, передбачена можливість призначення цього виду покарання, починаючи від трьох місяців та закінчуючи тридцятьма роками.

Стаття 3.1.5 проекту нового кодексу передбачає такий вид покарання як довічне ув'язнення.

«1. Довічне ув'язнення – це примусове обмеження у реалізації права на особисту свободу шляхом безстрокового тримання засудженої особи в місці ув'язнення.

2. Довічне ув'язнення встановлюється і призначається лише за злочини 9 або 10 ступенів.

3. Довічне ув'язнення не може бути призначене засудженій особі, яка: 1) була вагітною на час вчинення злочину, 2) вчинила злочин у віці до 21 року або 3) досягла 70 років на час ухвалення вироку».

Позитивом перспективної моделі «довічного ув'язнення» є реальна можливість зупинення його виконання. Так, відповідно до ст. 3.3.10 проекту КК:

«1. Особі, яка відбуває довічне ув'язнення, якщо вона має низький ризик вчинення нового злочину, здатна інтегруватися в суспільство та

здійснила повністю чи значною мірою частково реституцію та/або компенсацію, суд за її згодою на застосування пробації може зупинити виконання цього покарання після відбуття нею двадцяти п'яти років ув'язнення».

Ще одним видом покарання за проступки, який пов'язаний з обмеженням особистої свободи, є арешт. У ст. 3.1.10 проекту КК зазначено:

«1. Арешт – це примусове обмеження у реалізації права на особисту свободу шляхом тримання засудженої особи в установі виконання покарання на строк від 15 днів до 3 місяців.

2. Арешт призначається у місяцях або місяцях і днях.

3. Арешт не може бути призначений:

1) особі віком до 16 років;

2) вагітній жінці».

Примітним у визначенні цього виду покарання є використання терміну «установа виконання покарання», на відміну від більш суворих подібних видів покарання, які передбачають термін «місце ув'язнення». Виникає необхідність розмежування цих термінів, або приведення їх до відповідного термінологічної єдності. Більше того, саме визначення арешту як примусового обмеження у реалізації права на особисту свободу свідчить про відсутність сутнісних критеріїв відмежування його від ув'язнення, що ставить під сумнів самостійність існування такого виду покарання.

Найважливішим моментом, який дозволить відповісти на питання про покращення або погіршення ситуації, є ефективність цих видів покарання. Зрозуміло, що завчасно прорахувати та оцінити їх дієвість неможливо. Долучаючись до думки колег, маю сподівання, що новітня модель системи покарань покращить ситуацію з рівнем злочинності, станом рецидиву та підвищенням питомої ваги застосування цих видів покарань.

**Сокальська О. В.**

*кандидат юридичних наук,  
доцент*

## **ПЕНІТЕНЦІАРНІ СИСТЕМИ Й ПЕНІТЕНЦІАРНІ УСТАНОВИ: ДО ВИТОКІВ КОНЦЕПТУ**

Сучасне зарубіжне історичне тюрмознавство розглядає проблему «народження» в'язниці у широких хронологічних межах. Те, що раніше здавалося простим і відносно стрімким переходом у кінці XVIII – на початку XIX ст. від тілесних кар до модерної практики виправлення та реабілітації злочинців, у роботах П. Шпіренберга, Н. Деві, Г. Гелтнера, М. Гібсон подано як більш складний і багатовекторний процес. Контрревізійоністська парадигма, ґрунтом якої стали постулати «нової соціальної історії», визнала

необхідність зміни моделі історичного пояснення пенітенціарних систем й «емпіричної експертизи» узагальнень школи «соціального контролю». Але «історія знизу вгору», яка й досі залишається популярною в зарубіжній історіографії, призвела до відходу від системності. Зосередженість на конкретних закладах, скрупульозність у зібранні емпіричної бази, надмірна конкретизація, не дають можливості побачити загальну картину. Однак, для пояснення феномену виникнення пенітенціарних систем такого підходу не достатньо й необхідно використовувати широкий методологічний інструментарій історико-правових досліджень.

Попри те, що пояснення терміну «пенітенціарний» є майже у кожному словнику чи підручнику з кримінально-виконавчого права, а також наявні спеціальні дослідження з цього питання, момент його утвердження щодо сфери виконання покарань потребує, на наш погляд, уточнення. Дж. Хілнер, дослідниця античних пенальних практик, наполягає, що першою пенітенціарною інституцією слід вважати монастирське ув'язнення у пізньоримський період [1, 12]. Воно, хоча й було по суті покаяльним, позначалося терміном *detrusio*. Основна відмінність власне в'язниці (*carceris*) від *detrusio* (монастирського ув'язнення) у тому, що в останньому особа перебувала з метою покаяння, а ізоляція, дисципліна й певні обмеження лише повинні сприяти цьому. Велике значення в інституалізації монастирського ув'язнення у Західній Європі відіграли покаяльні канони або пенітенціали (*penitentiale*). Розроблені як керівництво для священнослужителів, пенітенціали містили чіткий перелік гріхів і відповідних їм епітимій-пенітенцій. На відміну від первісної християнської доктрини, де основною реакцією на гріх-проступок було покаяння, що мало спонукати людину до усвідомлення своєї гріховності, давало можливість боротися з гріховним началом і через віру досягнути божої благодаті, у західній церкві реакція на гріх все більше набувала характер покарання. Гріх спокутувався не так внутрішнім переродженням, як перетерпінням певних випробувань, обмежень чи стягнень, які накладала церковна влада. До кінця I тисячоліття ув'язнення у монастирі стало поширеною формою покаяння як кліриків, монахів (перебуваючи в монастирях постійно, вони за окремі проступки каралися одиночним ув'язненням у спеціальних келіях), так і мирян. Нормативно практика монастирського ув'язнення була закріплена у постановах помісних соборів західної церкви, покаяльних збірках (пенітенціалах) та, подекуди, у королівському законодавстві. Саме система покаяльних практик, передбачених за проступки монахів, кліру та мирян, що сформувалася у Західній Європі упродовж VI–X ст., на нашу думку, може вважатися першою власне пенітенціарною системою, ключовим елементом якої було монастирське ув'язнення.

Розміщення релігійних і соціальних девіантів у монастирях допомогло по-новому визначити роль ченців не лише як «тих, хто молиться», але і як

тих, хто навчає, контролює і виправляє. На підставі цього Г. Гелтнер робить висновок, що саме монастирі можуть вважатися першими «тотальними» інституціями, а дослідження монастирського ув'язнення переконливо доводять необхідність перегляду усталеної точки відліку «народження» тюрми у XVIII ст. з урахуванням багатовікової традиції *detrusio* [2, 105–108]. Монахи, залучені до планомірної духовної реформи у боротьбі з віровідступниками, отримали широкі повноваження щодо «примусового виправлення». А «пенітенціарна система» перейшла з монастиря в міський центр, де були організовані перші інквізиційні тюрми. Церква офіційно схвалила примусові покаяльні властивості тюрми декретом Папи Боніфація VIII 1298 р., що дозволяв застосування до кліриків та ченців тюремного ув'язнення для покаяння на певний строк або довічно [3]. У прагненні клерикальної влади дисциплінувати паству трибунали інквізиції почали застосовувати цей припис і до мирян.

Відродження пенітенціарного концепту щодо широкого кола делінквентів відбувається у XVII ст. Католицька церква на доктринальному рівні формує нові підходи до покарання, «пронизаного християнським духом, невідворотного, але милосердного». Щодо його мети, принаймні в теорії, каральність відходила на другий план, поступаючись місцем покаянню та виправленню. Такими, що заслуговують на пом'якшення покарання, оскільки володіють обмеженою правоздатністю, у XVII ст. вважалися діти й жінки. Щодо них церква повернулася до античного концепту *emendatio* – не кари, а терапевтичного впливу на неповносправних. Спільними зусиллями церкви та світської влади в Іспанії відкрито першу жіночу виправну тюрму *la Galera* (як альтернативу галерам), а в Італії організовано будинки покаяння (*casa della penitenza*) [4, с. 365], де утримувалися асоціальні елементи, переважно повії та неповнолітні. Але, якщо в закладах, де утримувалися жінки, на перше місце виходило покаянню та спокутування гріха – як мета утримання, то щодо неповнолітніх, з огляду на їх психологічні особливості, основною ціллю було виправлення та соціальна адаптація.

Однак, назва «пенітенціарний будинок» (*casa di penitenza*) щодо карної установи, де б відбували покарання засуджені, утверджується лише в середині XVIII ст. Зокрема, її ужито, паралельно зі звичною назвою *Ергастоло*, щодо спеціального закладу для відбування покарання священнослужителів та монахів, що вчинили злочини, у Корнето. Назва відбивала основну мету утримання (крім власне ізоляції) – перевиховання та покаянню, що мало досягатися не насильницькими методами, а милосердям, духовними практиками, бесідами з наставником, напучуваннями, ну і звісно, молитвами. У режимі пенітенціарного будинку реанімовано принципи середньовічного монастирського покаяльного ув'язнення. Ззовні заклад у Корнето нагадував палац, а всередині – монастир з рядами одиночних камер-келій і каплицею. Але за задумом, це

мала бути саме в'язниця з досить суворою системою нагляду та охорони. Ергастоло в Корнето – перший заклад з камерним одиночним режимом утримання та розділенням на ніч, де особлива увага приділялася суворому режиму й духовному переродженню через молитви. У *Роздумах про тюрми монарших орденів* Ж. Мабільйон лише розвинув ідеї, що лягли в основу діяльності Ергастоло. На цю ж модель орієнтувалися і при фундації виправної тюрми для неповнолітніх Св. Михайла у Римі. Запозичено не лише архітектурно-просторовий устрій пенітенціарного будинку, але й режимні засади [5, 28–29].

Постає питання, як назва італійських, досить нечисленних благодійних та релігійно-карних закладів – «пенітенціарні будинки» утвердилась в європейській пенальній термінології?

У кінці 70-х років XVIII ст. у Британії при розробці проекту заміни транспортації примусовими роботами у спеціальних каторжних тюрмах, один з авторів законопроекту, авторитетний англійський правник В. Блекстон запропонував змінити назву з «будинків каторжної праці» на «пенітенціарні будинки». В. Блекстон обирає між назвами «пенітенціарний будинок» й «ергастоло» [6, 148–150]. З чого можемо дійти висновку, що за взірць було узято (принаймні щодо дефініції) карний заклад в Корнето, щодо якого їх використовували паралельно. У підсумку перевагу надано більш звичному терміну, уживаному в англіканських релігійних практиках, а не латинському «*ergastulum*», що лише додавав асоціацій з працею невільників.

Таким перейменуванням В. Блекстон намагався звернути увагу депутатів парламенту на те, що у нових закладах засуджені будуть змінюватися (ставати кращими). І справа не в назві, а в ідеології, яку несли в собі пенітенціарні будинки: вони мали кардинально відрізнитися від існуючих місць ув'язнення, мета їх діяльності не лише кара та превенція, але й виправлення злочинця через каяття. Необхідність виправного впливу у нових каторжних тюрмах була зумовлена тим, що у разі скасування транспортації, запеклі злочинці, які раніше висилались за океан (а це близько 1000 осіб щороку), залишалися б у країні й через якийсь час поверталися у суспільство. І депутати вкрай скептично ставилися до такої перспективи. Єдине, що могло їх переконати, так це те, що за період ув'язнення завдяки режиму, релігійному впливу й дисципліні вдасться перетворити колишніх злочинців на законослухняних громадян.

Новий термін дав назву закону, ухваленому 1779 р., загальновідомому як Пенітенціарний акт, що приписував звести коштом парламенту два експериментальні пенітенціарні будинки для утримання осіб, засуджених до транспортації або тих, кому смертна кара була замінена позбавленням волі у поєднанні з каторжними роботами, та детально регламентував їхній устрій, організаційні та режимні засади. Ця новація так і не була реалізована. Але в межах локальної тюремної реформи в графствах зведено

нові виправні заклади. Паралельно зі звичною назвою брайдвелл, щодо них використовували і термін «пенітенціарний будинок». У Тюремному акті для Глостера пенітенціарні будинки визначено окремими місцями утримання, поряд з тюрмами та виправними будинками.

У звіті парламентського комітету 1811 р., що вивчав досвід функціонування пенітенціарного будинку в Глостері, вперше на офіційному рівні ужито термін «система пенітенціарного ув'язнення», під якою розуміли систему відбування покарання в умовах ізоляції, що передбачала не лише безпечно утримання правопорушника, але і його виправлення, зміну свідомості через усамітнення та релігійні настанови [7]. Термін «пенітенціарна система» також використовував Дж. Бентам, протиставляючи пенітенціарну систему Паноптикону системі халків і транспортації.

Паралельно з тюремними перетвореннями у Британії по іншій бік Атлантики, у молодій незалежній державі у 80–90-х роках XVIII ст. на рівні штатів реалізовувалася реформа системи покарань. Першість у цьому процесі тримала Пенсильванія, де 1786 р. ухвалено новий збір кримінальних законів, у якому тілесні покарання та смертну кару за більшість тяжких злочинів було замінено тюремним ув'язненням у поєднанні з примусовими каторжними роботами. Покарання було новим, але реалізовувалося воно у «старій» в'язниці. Сподівання авторів закону на виправлення засуджених і досягнення мети покарання лише зміною санкцій виявилися марними. Необхідні були нові дисциплінарні моделі відбування покарання. Б. Раш у роздумах про найбільш доцільну форму гуманного, але суворого покарання, пропонував звести «моторошні обителі дисципліни» – будинки покаюння (house of repentance), де «фізичні» методи впливу (дисципліна, праця, нагляд, одиночне ув'язнення) супроводжувалися б регулярними релігійними заняттями [8]. Співвітчизники назвали його проєкт планом гуманного серця, але дикої, візіонерської уяви, який неможливо реалізувати в силу людської природи й особливостей психіки, і він більше підходить для управління Утопією, ніж для громади Пенсильванії [9].

Тюремні реформатори Філадельфії намагалися адаптувати чинний карний заклад Walnut Street Prison до умов роздільного утримання, закликаючи законотворців наслідувати англійський прогресивний досвід. Термін «пенітенціарний будинок» в американському пенальному дискурсі уперше зустрічаємо у брошурі 1790 р., підготовленій Філадельфійським товариством полегшення страждань у в'язницях з метою поширення інформації про план тюремних перетворень. У ній описано устрій та режимні засади британських виправних будинків, зокрема в Ваймондхемі, авторства фундатора закладу Т. Бівера, опублікований в Англії 1787 р. під назвою *An Account of the Origin, Progress, and Regulations with a Description of the new-established Bridewell, or Penitentiary House*. У брошурі зазначалося –

слід наслідувати цей приклад і зробити наші в'язниці пенітенціарними будинками й місцями виправлення, оскільки ґрунтовні європейські дослідження довели, що при дотриманні чітких правил, ув'язнення може стати успішним засобом перевиховання злочинців [10, 91–93].

Отже, термін «пенітенціарний будинок» був запозичений філадельфійськими реформаторами з англійських пенальних практик та законодавства. І спершу утвердився на неофіційному рівні: назва «пенітенціарний будинок» як синонім одиночним камерам (точніше новозведеному корпусу з суворим одиночним утриманням) використана К. Лаунсом в описі Walnut Street Prison 1793 р. З цього часу термін пенітенціарний будинок чи пенітенціарій тісно пов'язаний з одиночним корпусом цієї в'язниці. 1794 року його закріплено на рівні законодавства: за вчинення злочинів, які раніше каралися стратою, встановлено покарання у виді ув'язнення у пенітенціарному будинку Філадельфії у поєднанні з примусовими роботами.

В умовах кризи дисциплінарної моделі Walnut Street Prison 1818 р. Філадельфійським тюремним товариством ініційовано фундацію нових закладів для відбування покарання особливо небезпечних злочинців – Західного і Східного державних пенітенціаріїв. Дисциплінарна модель, сформована у Східному державному пенітенціарії, отримала назву пенсільванська пенітенціарна система, і відповідно, набула поширення як у США, так і європейських країнах. Тюремні реформатори Нью-Йорка, з огляду на вади зазначеної дисциплінарної моделі, модифікували її, зберігши суворе одиночне ув'язнення лише у позаробочий і нічний час, що, власне, теж не було місцевим винаходом, а повторювало режимні засади європейських в'язничних робітних і виправних будинків. З поширенням у 30–60-х роках ХІХ ст. зазначених пенітенціарних систем у країнах Європи, як абсолютної новації, їх місцеве коріння, якщо і згадувалося, то дуже несміливо, і фактично було знівельовано домінуючим англо-американським пенітенціарним дискурсом.

#### **Використана література:**

1. Hillner Julia. *Prison, Punishment and Penance in Late Antiquity*. Cambridge University Press, 2015. 422 p.
2. Geltner, G. Detrusio: Penal Cloistering in the Middle Ages. *Revue Bénédictine*. 2008. №118. P. 105–108.
3. *Corpus Iuris Canonici*, volume 2. Graz : Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1959. P. 1091.
4. Beltrani-Scalia, Martino Sul governo e sulla riforma delle carceri in Italia. Torino: G. Favale, 1867. 518 p.
5. Benedetti, Roberto Dalla galera all'Ergastolo. Storia del carcere per ecclesiastici criminali. *Ricerche di storia sociale e religiosa*. 2012. № 81. P. 15-69.

6. Throness, L. A Protestant Purgatory: Theological Origins of the Penitentiary Act, 1779. Aldershot: Ashgate Publishing, Ltd, 2008. 379 p.
7. First Report from the Committee on the Laws Relating to Penitentiary Houses. *Parliamentary Debates: Official Report*. Vol. 20. 1812. P. XC–XCI.
8. Rush, B. An enquiry into the effects of public punishments upon criminals and upon society. Philadelphia : Printed by Joseph James, in Chesnut-Street, 1787. 18 p.
9. Mease, J. Picture of Philadelphia. Philadelphia : Robert Desilver, 1811. P. 161.
10. Barnes H. E. The evolution of penology in Pennsylvania: a study in American social history. 1927. 414 p.

**Степанюк А.Х.,**  
*доктор юридичних наук, професор*

### **ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА З ПОЗИЦІЙ ІСТОРИЧНОГО РЕВІЗІОНІЗМУ**

У березні 2021 року Указом Президента України була затверджена Національна стратегія у сфері прав людини. У цьому документі, зокрема, констатувалось, що неналежні умови тримання засуджених в установах виконання покарань є проблемою, на вирішення якої має бути спрямований стратегічний напрям. У зв'язку з цим було сформульовано завдання привести умови тримання осіб під вартою у відповідність із міжнародними стандартами.

На наш погляд умови тримання, осіб, позбавлених волі, необхідно розглядати не тільки вузько у плані матеріально-побутового забезпечення засуджених, оскільки у широкому сенсі створення належних умов тримання засуджених залежить від ряду критеріїв, які у сукупності й надають характерних ознак цьому феномену. Як видається, у кінцевому підсумку створення умов тримання позбавлених волі зумовлюється рядом показників, таких, як: 1) доктрина кримінально-виконавчого права та світогляд науковців, у якому відображається правова культура суспільства; 2) політика у сфері виконання покарань, яка відображена у відповідних програмно-стратегічних документах суб'єктів її формування (це стратегії, концепції, програми і т. ін., прийняті Верховною Радою України, затверджені указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України); 3) кримінально-виконавче законодавство (Кримінально-виконавчий кодекс України, Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу систему України»); 4) система органів та установ виконання покарань (визначена главою 3 Кримінально-виконавчого кодексу України); 5) особливості практики виконання та відбування покарань, які зумовлені відповідними

засобами та методами досягнення визначених для даної системи цілей і вирішення завдань (архітектура виправних колоній, просторова структура цих установ, яка диктує відповідні форми поведінки суб'єктів виконання-відбування покарання, задає менталітет персоналу).

Неоднозначність, багатоаспектність та комплексність визначених факторів дає розуміння того, що створення належних умов тримання засуджених і приведення їх у відповідність до міжнародних стандартів є системною проблемою, яка потребує свого вирішення щонайменше у п'яти вище зазначених напрямках.

Однією з ознак системної проблеми є її еволюційність, тобто сьогодняшня проблема є продовженням проблем минулого, а це вимагає з'ясування історичних коренів сучасних проблем. Для того, щоб визначитися, чому виникла проблема, коли вітчизняні умови тримання позбавлених волі і міжнародні стандарти стосовно поводження з ув'язненими опинилися у різних площинах через свою невідповідність, необхідно, як видається, розглядати цю проблему з позицій історичного ревізійонізму.

Історичний ревізійонізм вимагає докорінного перегляду принципів та положень теорії кримінально-виконавчого права, притаманних йому історичних концепцій, піддати сумніву кримінально-виконавчу доктрину, заперечення ортодоксальних (усталених, традиційних, прийнятих, панівних) поглядів науковців у галузі кримінально-виконавчого права, зміни кримінально-правової та кримінально-виконавчої парадигми як системи уявлень, шаблонів мислення стосовно застосування покарань.

На наш погляд саме у факті запровадження понад сторіччя назад такого покарання, як позбавлення волі замість тюремного ув'язнення, слід бачити історичні витоки сучасних системних проблем кримінально-виконавчого права.

З історичних джерел відомо, що у царській Росії вперше систематизацію покарань було здійснено у 1845 році, свідченням чого було «Уложение о наказаниях уголовных и исправительных». Серед дванадцяти видів покарань не було покарання під назвою «позбавлення волі». Позбавлення волі, як вид покарання, було засновано у радянській Росії згідно з декретом НКЮ від 23 липня 1918 року «О лишении свободы, как мере наказания, и о порядке отбывания такового». Аналогічний вид покарання в УСРР з'явився у середині 1920 року. Щонайменше до середини 30-х років минулого сторіччя у виправно-трудоцій політиці намагалися за вихідне положення приймати постулат, проголошений більшовиками у 1919 році у Програмі ВКП(б), про заміну тюрем виховними установами. Про те, що цю провідну ідею необхідно втілювати у життя, було переконанням науковців у галузі кримінального та виправно-трудового права того часу, основним принципом їх світогляду і красномовним свідченням цього, є видання у 1934 році збірки статей у Інституті кримінальної та виправно-

трудової політики при Прокуратурі СРСР і НКЮ РРФСР «От тюрем к воспитательным учреждениям», що вийшла друком під загальною редакцією А.Я. Вишинського. Треба сказати, що колектив авторів цієї збірки не вловив тенденції у застосуванні кримінальної репресії, які вже були у той час, оскільки створення ГУЛАГу відмітало саму ідею «воспитательных учреждений». Невдовзі кримінально-правова та виправно-трудова політика зазнали змін, оскільки з 1935 року у Радянському Союзі почалась організація тюрем як місць максимальної ізоляції позбавлених волі. Саме у 30-і роки минулого сторіччя наказами НКВС були закладені основоположні підвалини функціонування радянської виправно-трудової системи, змістовне її наповнення, від якого, не зважаючи на зміну форми, остаточно так і не звільнилася сучасна кримінально-виконавча система. Прослідкувати це можливо на прикладі застосування позбавлення волі.

Характерні риси позбавлення волі і порядку його виконання-відбування, започатковані Радянською владою у минулому сторіччі, знаходять свій прояв і по сьогоднішній день: це функціонування колоній як установ виконання покарання; характеристика режиму як уособлення кари; колективне тримання засуджених у гуртожитках без можливості усамітнення; просторова структура колоній з поділом на житлову і виробничу зони; обов'язкове залучення позбавлених волі до праці; можливість обмежувати права і свободи засуджених не тільки у відповідності з нормами Кримінального кодексу, але й за Кримінально-виконавчим кодексом.

Усі ці показники знаходяться у повному протиріччі з міжнародними стандартами поводження з ув'язненими, які виходять з того, що не колонії радянського зразка мають бути місцями тримання ув'язнених, а тюрми. За міжнародними документами в'язниці не повинні розглядатися як установи, що ведуть боротьбу зі злочинністю, це місця надання соціальних послуг. Міжнародні стандарти передбачають правила поводження з ув'язненими, а не регулюють процедуру виконання-відбування покарання. До речі, у Національній стратегії у сфері прав людини теж не йдеться про поліпшення умов відбування покарання, оскільки поставлено завдання поліпшити умови тримання позбавлених волі. В'язниці не повинні виконувати покарання, оскільки покарання уже застосовано, засуджений уже знаходиться у правовому стані покараного, і в'язниця не повинна додатково до передбачених виразом обмежувати його права і свободи. Помилково відносити в'язниці до так званих «правоохоронних органів», які до 60-х років минулого сторіччя називалися каральними, оскільки кара не повинна бути функцією в'язниці.

Умови тримання ув'язнених за міжнародними стандартами не передбачають колективного тримання засуджених, оскільки кожному з них має бути надане окреме приміщення для проживання з відповідним об'ємом повітря у відповідності з санітарно-гігієнічними нормами, а не

житлова площа у 4 м<sup>2</sup>. До речі, у 1998 році Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню встановив площу в 7 м<sup>2</sup> на одного в'язня як приблизний рекомендований стандарт для обладнання камер.

Щодо обов'язкової праці позбавлених волі. Вживана у частині 2 ст. 118 КВК в редакції від 3 липня 2018 року термінологія: позбавлені волі «зобов'язані працювати в місцях і на роботах, які визначаються адміністрацією колонії», була характерною для часів ГУЛАГУ. Саме на таких засадах, залучалися до праці ув'язнені за Тимчасовою інструкцією про режим тримання ув'язнених у виправно-трудовах таборах НКВС СРСР 1940 року. Сьогодні вимагає, щоб при регулюванні праці позбавлених волі необхідно орієнтуватися не на ГУЛАГівські документи, а на правило 98 Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних націй стосовно поводження з ув'язненими (Правила Нельсона Манделі), де передбачено, що ув'язнені можуть вибрати тип зайнятості, у якій вони бажають брати участь. Це означає, що словосполучення, що позбавлені волі «зобов'язані працювати в місцях і на роботах, які визначаються адміністрацією колонії» повинно бути абсолютно неприйнятним у кримінально-виконавчому законодавстві України, тобто абзац 1 частини 2 статті 118 Кримінально-виконавчого кодексу України у редакції Закону № 2475-УШ від 03.07.2018 року необхідно виключити з тексту даної статті. Праця засуджених до позбавлення волі має бути добровільною, а не обов'язковою.

Як здається, тут варто звернути увагу ще на один нюанс, який є перешкодою для імплементації міжнародних стандартів у кримінально-виконавче право. Йдеться про точність перекладу. Опрацювання міжнародних документів стосовно поводження із засудженими дозволило переконатися, що наявні їх неофіційні переклади ( у тому числі і ті, що розміщені на сайті Верховної Ради України) зневажливо підлаштовують термінологію міжнародних актів до вітчизняного менталітету, подаючи бажане за дійсне, чим порушують співвідношення форми і змісту, викривляючи зміст міжнародних стандартів стосовно поводження із засудженими. Після такого перекладу у тих, хто не знає мови оригіналу, складається враження, що вітчизняне кримінально-виконавче право відповідає міжнародним документам.

Нами були позначені лише деякі тактичні проблеми, які необхідно вирішити для того, щоб привести умови тримання засуджених у відповідність до міжнародних стандартів. Стратегічно ця проблема може бути вирішена лише шляхом здійснення ревізії, тобто перевірки правильності кримінально-виконавчого права, відповідності доктрини, політики у сфері застосування покарань, кримінально-виконавчого законодавства, організації кримінально-виконавчої системи у відповідності з міжнародними стандартами стосовно поводження з ув'язненими. Перспектива тут може відкритися лише після відмежування від

радянщини, яка й по сьогодні притаманна консервативній кримінально-виконавчій системі.

**Хлистік М. А.**

*старший викладач кафедри «Право»  
ПВНЗ «Академія рекреаційних технологій і права»  
м. Луцьк, Україна*

## **ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ**

Стаття 27 Конституції України проголошує, що кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави - захищати життя людини [1].

Кожний громадянин України, відповідно до статті 6 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» має право на охорону здоров'я, що передбачає у тому числі: життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та соціальне обслуговування і забезпечення, який є необхідним для підтримання здоров'я людини; безпечні і здорові умови праці, навчання, побуту та відпочинку; кваліфіковану медичну та реабілітаційну допомогу, включаючи вільний вибір лікаря та фахівця з реабілітації, вибір методів лікування та реабілітації відповідно до рекомендацій лікаря та фахівця з реабілітації, вибір закладу охорони здоров'я та ін. [2]. У Кримінально-виконавчому кодексі України, зокрема у статті 8, закріплені основні права засуджених, серед яких є право на охорону здоров'я в обсязі, встановленому Основами законодавства України про охорону здоров'я, за винятком обмежень, передбачених законом. Охорона здоров'я забезпечується системою медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних заходів, а також поєднанням безоплатних і платних форм медичної допомоги. Засудженому гарантується право на вільний вибір і допуск лікаря для отримання медичної допомоги, у тому числі за власні кошти. Засуджені, які мають розлади психіки та поведінки внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи інших одурманюючих засобів, можуть за їх письмовою згодою пройти курс лікування від зазначених захворювань [3].

У Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджених наказом Міністерства юстиції України № 2823/5 від 28 серпня 2018 року (далі – Правила), зазначено, що засуджені користуються всіма правами людини та громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком обмежень, визначених Кримінально-виконавчим кодексом України, законами України і встановлених вироком суду [4]. Відповідно до п. 2 розділу II Правил, засуджені мають право отримувати

медичну допомогу і лікування, у тому числі платні медичні послуги за рахунок особистих грошових коштів чи коштів рідних та близьких, у закладах охорони здоров'я.

На виконання вимог законодавства щодо забезпечення права засуджених на медичну допомогу Міністерством юстиції України спільно з Міністерством охорони здоров'я України розроблено та затверджено Порядок організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі, у якому розписано також механізм взаємодії закладів охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України із іншими закладами охорони здоров'я [5].

Як вбачається, право засуджених в Україні на медичну допомогу формально закріплено на законодавчому рівні та регламентується у підзаконних актах, проте фактично його забезпечення перебуває на досить низькому рівні. Так, у 2019 році представники громадської організації «Україна без тортур» у співпраці з FREE ZONE здійснили 9 візитів до установ виконання покарань з метою перевірки дотримання прав засуджених та ув'язнених, під час яких виявили ряд проблем, серед яких: недостатня кількість медичних працівників на місцях, несвоєчасне надання медичної допомоги засудженим, неналежний температурний режим та відсутність вентиляції в камерах, антисанітарний стан окремих приміщень, відсутність елементарних умов для забезпечення базових житлових потреб засуджених з інвалідністю та ін. [6].

Незважаючи на те, що за останні 20 років динаміка чисельності осіб у місцях позбавлення волі зменшилась на 77,5%, а починаючи з 2017 року кількість осіб, які перебувають у таких місцях, стабільно зменшується на 3-5% щороку, проблеми медичного забезпечення засуджених залишаються невирішеними, про що свідчать такі показники, як рівень захворюваності, смертності та число випадків суїцидів в установах виконання покарань [7]. Так згідно зі статистичними даними у 2020 році в місцях позбавлення волі померло 485 засуджених, зафіксовано 52 випадки суїциду, 886 засуджених були хворі на туберкульоз в активній формі, ВІЛ-інфіковані 3901 осіб [8]. Порівняно із загальною кількістю засуджених, які перебувають в місцях позбавлення волі, вище вказані показники залишаються практично на однаковому рівні, а окремі з них навіть зростають [8].

Таким чином, забезпечення права засуджених на належну медичну допомогу залишається однією з головних проблемних питань кримінально-виконавчої системи України, яке потребує вирішення спільними зусиллями держави та громадськості.

### ***Використана література:***

1. Конституція України: станом на 01 січня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.12.2021).

2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 лист. 1992 р. № 2801-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (дата звернення: 10.12.2021).

3. Кримінально-виконавчий кодекс України: станом на 08 серпня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 10.12.2021).

4. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: наказ Міністерства юстиції України від 28 серпня 2018 р. № 2823/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18> (дата звернення: 10.12.2021).

5. Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі: наказ Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я України від 15 серпня 2014 р. № 1348/5/572. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14> (дата звернення: 10.12.2021).

6. Проблеми Українських тюрем: що викривають моніторингові візити в установи виконання покарань. *FREE ZONE*: веб-сайт. URL: <https://freezone.org.ua/en/problems-ukrainian-prisons-shh-vykryvayut-monitoring-visits-in-prisons/> (дата звернення: 10.12.2021).

7. Статистика кількості осіб у місцях позбавлення волі кримінально-виконавчої системи. *Державна кримінально-виконавча служба України*: веб-сайт. URL: <https://kvs.gov.ua/new/note/7920/> (дата звернення: 10.12.2021).

8. Кримінально-виконавча система України у 2020 році. Статистичний огляд (попередній варіант). *Тюремний портал*: веб-сайт. URL: <https://ukrprison.org.ua/articles/1612352140> (дата звернення: 10.12.2021).

9. Кримінально-виконавче право : навч. посіб. (відповіді на екзаменаційні питання та питання до практичних занять) / К. А. Автухов ; за заг. ред. А. Х. Степанюка. – Х. : Право, 2016. – 158 с.

**Яковець І. С.**

*Доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України,*

## **НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИМИ ПРАВА НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ І ЛІКУВАННЯ.**

1. КВК України закріплює право на медичну допомогу і лікування, не встановлюючи, що це має відбуватися в якомусь спеціальному закладі виключно системи виконання покарань, умовах чи формі. Положення Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до

позбавлення волі, затвердженому спільним наказом міністерства юстиції та МОЗ України від 15.08.2014р. № 1348/5/572<sup>1</sup> не суперечать цій нормі закону, бо вони фактично лише констатують, якого саме виду медична допомога може надаватися у закладах охорони здоров'я ДКВС:

«4. У закладах охорони здоров'я ДКВС надаються медична допомога при невідкладних станах, первинна медична допомога, вторинна (спеціалізована) та паліативна допомога, медична реабілітація, здійснюється санітарно-епідеміологічний нагляд, проводяться санітарно-гігієнічні та протиепідемічні заходи, у тому числі із впровадження превентивної медицини (пропаганда здорового способу життя, зокрема з питань дотримання особистої гігієни, запобігання інфекційним захворюванням, алкоголізму та наркоманії, попередження самогубств, гігієнічне навчання), організовується цілодобове чергування медичних працівників, забезпечення засуджених лікарськими засобами, медичними виробами, технічними та іншими засобами реабілітації, проводиться реабілітація та лікування після захворювань і травм».

У цьому акті також наголошується, що:

«3. Медичне обслуговування (амбулаторне, стаціонарне лікування, реабілітація), контроль та аналіз стану здоров'я засуджених організовуються і проводяться медичними працівниками відповідно до законодавства про охорону здоров'я, системи стандартів у сфері охорони здоров'я, клінічних протоколів в порядку, передбаченому законодавством» (без жодного посилання, що це **винятково** медичні працівники ДКВС України);

«10. Засуджений має право на вільний вибір лікаря, закладу охорони здоров'я та вибір методів лікування відповідно до його рекомендацій».

2. КВК України передбачає, що лише *порядок* отримання медичної допомоги та лікування має визначатися цим Кодексом і нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України.

Як витікає з аналізу інших нормативних документів, порядок – це: акт, який встановлює *механізм* реалізації прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, *процедуру* застосування нормативно-правового акта та *умови* провадження певної діяльності; організаційний документ, який відповідно до встановлених вимог, правил і норм визначає чітку послідовність дій певного процесу, із зазначенням способів та методів його використання, форми та умови здійснення певної діяльності; це організаційний документ, який відповідно до встановлених вимог, правил і норм визначає чітку послідовність дій певного процесу, із зазначенням способів та методів його використання, форми та умови здійснення певної діяльності<sup>2</sup>.

---

<sup>1</sup> <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14#Text>

<sup>2</sup> Термін «Порядок»// <https://zakon.rada.gov.ua/rada/term/22341>

Звідси, якщо нормативно-правовим актом Міністерства юстиції України має визначатися саме *порядок*, то його зміст повинен відбивати чіткий механізм, процедуру та умови отримання медичної допомоги та лікування саме *на загальних для всіх засадах*, а не встановлювати обмеження, зокрема, й щодо місця отримання відповідних послуг.

3. Європейські тюремні правила передбачають, що: «3. Обмеження, накладені на осіб, позбавлених волі, повинні бути мінімально необхідними та відповідати тій обґрунтованій меті, з якої вони накладалися». Саме тому кожна норма, що не дозволяє у повному обсязі скористатися наявними у всіх громадян правами, має обґрунтовуватися та прийматися виважено. Крім того, відомчі (підзаконні) акти не можуть встановлювати більше обмежень, ніж акт законодавства.

4. У листі Міністерства юстиції України від 30.01.2009 р. № Н-35267-18<sup>3</sup> щодо того, яким актом слід керуватись у разі суперечності норм підзаконного нормативно-правового акта нормам Закону України, зазначено: «Отже, у випадку суперечності норм підзаконного акта нормам закону слід застосовувати норми закону, оскільки він має вищу юридичну силу». Тому і у випадку визначення порядку отримання медичної допомоги та лікування він не може містити додаткові обмеження та суперечності порівняно з законом.

5. Дійсно, частина перша статті 116 КВК України встановлює, що у місцях позбавлення волі *організуються* необхідні лікувально-профілактичні заклади, а для лікування засуджених, які хворіють на активну форму туберкульозу, - заклади на правах лікувальних.

Однак жодна норма чинного законодавства не передбачає, що засуджені повинні отримувати медичні послуги і лікування лише в цих закладах.

Наведене положення – це фактично створення можливості для виконання адміністрацією установ та Міністерством юстиції свого обов'язку піклуватися про здоров'я засудженого.

6. Норма частини першої статті 116 КВК України передбачає можливість організації *саме необхідних* лікувально-профілактичних закладів. Тому *підставою для їх утворення має бути обґрунтований висновок щодо їх «необхідності», тобто, чому ці послуги засуджені не можуть отримати в інших лікувально-профілактичних закладах і необхідно створити заклад саме в системі.* В Україні жодного такого обґрунтування не існує (як і порядку оцінки «необхідності»).

Більше того, Переліком закладів охорони здоров'я, лікарських, провізорських посад, посад молодших спеціалістів з фармацевтичною освітою, посад професіоналів у галузі охорони здоров'я та посад фахівців у галузі охорони здоров'я з у закладах охорони здоров'я, затвердженим

---

<sup>3</sup> <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v3526323-09#Text>

наказом МОЗ 28.10.2002р. № 385<sup>4</sup>, передбачено великий перелік лікувально-профілактичних закладів, що також вимагає підстав для обрання тієї або іншої їх форми.

7. Зв'язок з лікарем закладу охорони здоров'я МОЗ України може забезпечуватися в дистанційній формі. У системі МОЗ започатковано систему дистанційного консультування лікарів первинної ланки, а також впроваджуються елементи телемедицини. Наприкінці березня 2020 року МОЗ затвердило норми, які є обов'язкові до виконання закладами охорони здоров'я (наказ №698 «Тимчасові заходи у закладах охорони здоров'я з метою забезпечення їх готовності для надання медичної допомоги хворим на гостру респіраторну хворобу COVID-19, спричинену коронавірусом SARS-CoV-2»). **У наказі зазначається також збільшення частки медичної допомоги, що надається дистанційно з використанням телемедицини:**

*«Закладам охорони здоров'я вжити заходів щодо збільшення частки медичної допомоги, що надається ... з використанням засобів дистанційного зв'язку для обміну інформацією в електронній формі (надання медичної допомоги із застосуванням телемедицини)».*

Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, Розділ XIV. Порядок надання засудженим побачень і телефонних розмов з родичами, адвокатами та іншими особами<sup>5</sup>:

2.

(...)

Для проведення телефонних розмов у визначеному адміністрацією установи виконання покарань місці встановлюються таксофони та забезпечується наявність засобів рухомого (мобільного) зв'язку, які знаходяться на обліку установи.

Телефонні розмови проводяться за рахунок засудженого під контролем представника адміністрації установи виконання покарань протягом дня у вільний від роботи час і поза часом, передбаченим для приймання їжі та безперервного сну. За необхідності та за погодженням з адміністрацією установи виконання покарань телефонну розмову може бути надано у будь-який час.

**Порядок організації надання засудженим доступу до глобальної мережі Інтернет<sup>6</sup>:**

3. Послуга доступу до Інтернету, користування засобами **ІР-телефонії** та використання засобів **відеозв'язку** через Інтернет надається засудженим у приміщенні інтернет-класу.

(...)

3. Адміністрація установи за письмовою заявою засудженого надає дозвіл на користування засобами **ІР-телефонії** та дозвіл на використання

<sup>4</sup> <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0892-02#Text>

<sup>5</sup> <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text>

<sup>6</sup> <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1280-17#n16>

засобів **відеозв'язку** через Інтернет у порядку, передбаченому пунктом 2 розділу XIV Правил, які обліковуються в журналі обліку користування засудженими засобами IP-телефонії (додаток 4) та в журналі здійснення засудженими відеозв'язку через мережу Інтернет (додаток 5).

Засуджені мають доступ о мобільного зв'язку та Інтернету (у встановленому порядку), в тому числі, й у будь-який час.

Таким чином, доступ до лікаря первинної ланки для установ виконання покарань чинними процедурами не обмежується.

## З М І С Т

Автухов К.А.	СТАН ДОДЕРЖАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ У ПЕРІОД COVID-19	3
Басалюк Н. В.	ІЗОЛЯЦІЯ ЯК ХАРАКТЕРНА ОЗНАКА ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ	5
Бабак М.А., Пальченкова В.М.	ВИПРАВНІ АРЕШТАНТСЬКІ РОТИ ЦИВІЛЬНОГО ВІДОМСТВА ЯК ВИД ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ	8
Кернякевич- Танасійчук Ю. В.	ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	12
Кочолодзян М. С.	ДОВІЧНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА ПРАВО ЗАСУДЖЕНОГО НЕ БУТИ ПОЗБАВЛЕНИМ НАДІЇ НА ЗВІЛЬНЕННЯ: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ	14
Левицька Ю.А., Автухов К.А.	ПРОБЛЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ОСІБ З ВІЛ-ПОЗИТИВНИМ СТАТУСОМ	17
Новікова К. А.	ПОКАРАННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ОБМЕЖЕННЯМ ОСОБИСТОЇ СВОБОДИ: СЬОГОДЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ	20
Сокальська О. В.	ПЕНІТЕНЦІАРНІ СИСТЕМИ Й ПЕНІТЕНЦІАРНІ УСТАНОВИ: ДО ВИТОКІВ КОНЦЕПТУ	22
Степанюк А. Х.	ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА З ПОЗИЦІЙ ІСТОРИЧНОГО РЕВІЗІОНІЗМУ	28
Хлистік М.А.	ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ	32
Яковець І.С.	НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИМИ ПРАВА НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ І ЛІКУВАННЯ	34

**Н а у к о в е   в и д а н н я**

**Історія запровадження позбавлення волі і сучасні проблеми його виконання**

**Матеріали круглого столу**

**м. Харків, 14 грудня 2021 р.**

*Матеріали друкуються в авторській науковій та літературній редакції*

*Відповідальний за випуск К. А. Автухов*

Оригінал-макет виготовлено в Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України  
(61000, м. Харків, вул. Пушкінська 49)